

УДК 81–116.6

НАЙВАЖЛИВІША КНИГА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Владимир Мякишев. Язык Литовского Статута 1588 года. — Kraków, 2008. — 717 с.

Кожна писемна пам'ятка є джерелом поглиблення знань з історії, культури, мови народу. Чи не тому інтерпретація давніх текстів, виявлених у них явищ — справа дуже відповідальна й складна. Особливо, коли йдеться про значні за обсягом тексти, чітко локалізовані, але суперечливі щодо трактування мовних рис.

Статут Великого Князівства Литовського (далі ВКЛ) 1588 року — одна із унікальних і надважливих для славістики (передовсім східнослов'янської) пам'яток — відома вже понад 4 століття. Спочатку цей видрукований збірник був активно затребуваний білорусами та українцями в їх повсякденних життєвих ситуаціях, а згодом (і дотепер) — став пам'яткою східнослов'янського судочинства й мови другої половини XVI ст. Пам'ятка має надзвичайно велику літературу. Вона не залишилася поза увагою жодного правника та славіста, котрі студіювали східнослов'янську юриспруденцію та мову в плані діахронічному. Цей історичний документ має чітку локалізацію: «З ласки и за привильемъ короля его млст в Вилни. Друковано в дому Мамоничовъ» та дату. Однак дотепер не припиняється дискусія про мову документа. За цю пам'ятку розгорілася справжня наукова війна (у різних довідкових, енциклопедичних та інших виданнях дослідники «націоналізують» пам'ятку кожен на свій розсуд).

У «Каталозі стародруків ЦДІА у м. Києві» (К., 1999) читаємо, що мова Статуту ВКЛ (Вільно, 1588) — старобілоруська [1: 129–130]. В Енциклопедії українознавства: «Всі три редакції Л.С. були написані тодішньою «руською» канцелярською мовою, що була сумішшю церк.-слов'янської, укр. і білор. мов» [2 IV: 1303]. У «Хрестаматії па гісторыі

беларускай мовы» обидва статuti (1566 та 1588 рр.) представлені як джерела для вивчення білоруської мови [3: 141, 213]. Це й не дивно, бо в цьому ж виданні до білоруськомовних віднесено й острозький друк 1607 р. «Лѣкарство на оспалый оумысль чоловчій»: «У гэтым выданні беларускі тэкст (з паасобнымі рысамі украінскай мовы) пададзен паралельна з царкоўнаславянскім» [3: 322]. У «Славянскої энцыклопедыі» сказано: «Литовская метрика XV—XVI вв. написана на русском языке, являвшимся официальным языком Великого княжества Литовского» [4 I: 665]. Выходить, ніби справочинство у ВКЛ велоса (певна річ, що й усі три Статути написані) російською мовою.

Зрештою, трапляються абсолютно, м'яко кажучи, дивні пасажі щодо назви мови Статутів ВКЛ. Нещодавно в Україні опубліковано три Статуту Великого Князівства Литовського, де упорядники також намагалися «прояснити» ситуацію з мовою цих пам'яток. І «прояснили», відзначивши: «Ретельний аналіз тексту Статуту говорить про те, що мовою його написання була все ж таки, руська (давньоруська), загальна в своїй основі для украінської, білоруської й російської мов... У цьому виданні читачеві пропонується текст Статуту 1529 р. давньоруською, латинською і украінською мовами» [5: 8–9]. Упорядники внесли очевидну термінологічну плутанину, адже давньоруською мовою (писемно-літературною мовою Київської Русі) жоден із трьох Статутів ніколи написаний і надрукований не був.

Думаємо, украінцям та білорусам розв'язати цей гордіїв вузол — якою мовою написані Статуту ВКЛ — найближчим часом навряд чи вдасться. Заважає ура-патріотизм, який саме в цій справі (скрупульозного неупередженого лінгвістичного дослідження) геть зайвий.

Нещодавно мовознавчий світ побачив нове ґрунтовне дослідження зі статутознавства російського лінгвіста, який уже тривалий час мешкає в Польщі, Володимира М'якишева «Язык Литовского Статута 1588 года». Студія складається з двох частин: власне графіко-лінгвістичного дослідження (с. 5–364) та покажчика слів і форм (с. 365–711). Перебільшення не буде, коли вживемо стосовно цього видання дефініцію — мовна енциклопедія Статуту ВКЛ 1588 року. Друга частина книги (словопоказчик) виконана бездоганно. Уважаємо, що видання значної за обсягом пам'ятки необхідно супроводжувати саме таким довідковим матеріалом, вказуючи слова, їх форми із наведенням кількісних виявів. Усе це є в книзі В. М'якишева. Відтепер статутознавці можуть доступно й зручно поспілкуватися (здійснювати лінгвістичний аналіз) 133162! словами та словоформами цієї пам'ятки.

Не менш цінною для історичного східнослов'янського мовознавства є характеристика мовних рис пам'ятки. Справедливо зауважує автор у передмові, що «Никакая другая книга в Великом Княжестве Литовском (ВКЛ) не может сравниться со Статутом 1588 года» (с. 7). Логічно вибудована структура дослідження: годі

усвідомити й зрозуміти мовну палітру пам'ятки без аналізу мовної ситуації, а в цьому конкретному випадку — без аналізу термінів на позначення мов у ВКЛ та Речі Посполитій. А лише назв для цих мов дослідники запропонували понад 40 (с. 9). Мабуть, більшість відомих на сьогодні в мовознавчій (і не тільки) літературі назв писемної мови ВКЛ В. М'якишев наводить. У підрозді 1.2. «О взглядах на природу западнорусского языка» автор доречно зауважує, що каменем спотикання і приводом постійних суперечок було й дотепер лишається трактування мовної основи цього феномену (с. 20). Історію проблеми В. М'якишев висвітлює досить повно і зі знанням справи. Він наводить багато вже відомих раніше в літературі, водночас і спродукованих останніми роками з цього питання висловлювань, але всі вони тут доречні. Хіба що з деякими висновками не завжди можна погодитися. Наприклад, В. М'якишев розділяє погляд Є. Целунової, що «проста мова» «не оказала почти никакого влияния на современные литературные языки Белоруссии и Украины» (С. 32). Це, м'яко кажучи, не зовсім так. Погляд, ніби історія української літературної мови від І. Котляревського постає раптом з чистого аркуша як абсолютно новий феномен, давно в україністиці переглянутий. Тяглість літературно-писемної традиції від Київської Русі до І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша безсумнівна. І «проста мова» в цьому ланцюгу наступності й безперервності якраз і посідає своє особливе місце. Можливо, є сенс твердити, що синтаксис «простої мови» на подальшій українській літературно-писемній відбився меншою мірою, але фонетика, лексика, словозміна, наприклад Луцької гродської книги 1561 р., «Ключа царства небесного» Г. Смотрицького (1587), «Катехизису» Петра Могили (1645) та ін., вочевидь знайшли своє продовження в українській літературній мові ХІХ ст.

В. М'якишев у кількох публікаціях проводить думку про певне протиставлення (принаймні, не ототожнення) двох мов — «руської» та «простої». У рецензованій монографії також виділено окремий підрозділ 1.4. «Мова руская» и «простая» как разновидности «западнорусского» языка», де автор уже не так чітко, як у попередніх статтях, протиставляє дві мови за 6-ма ознаками (Див. W. Miakiszew. «Мовы» Великого княжества Литовского в единстве своих противоположностей // *Studia Russica XVIII*. — Budapest, 2000. — С. 169–170). Справді, тут не може йтися про протиставлення мов взагалі. «Проста мова» не є якоюсь окремою, іншою, стосовно «руської мови». Зрештою, висновок В. М'якишева з публікації 2000 року, дослівно наведений і в рецензованій монографії, в цілому прийнятний: «При всех своих различиях «мовы» остаются в отношениях неразделимого единства, поскольку представляют одну языковую систему, базирующуюся на общей восточнославянской (белорусско-украинской) основе и несущую отчетливые приметы польскоязычного воздействия» (с. 39). І все ж авторові не вдалося (чи він і не намагався) уникнути плутанини вживання термінів «руськомовний», «просто-

мовний» у своєму дослідженні. Для В. М'якишева так і залишилися «руськомовні» та «простомовні» тексти як абсолютно різні, що характеризуються окремими рисами. Зокрема, в параграфі про варіативність $\text{Ѹ} - \text{ү}$ автор виділяє Крехівський Апостол як «простомовний», протиставляючи його пам'яткам «руськомовним» (с. 75). Взагалі в досліджуваній період (особливо XVI ст.) стосовно пам'яток, створених на землях ВКЛ та РП (передовсім поліських), варто дуже обережно робити висновки щодо їхньої мовно-етнічної віднесеності, по-перше, і належності тексту до «простомовного» чи «руськомовного», по-друге. Просто за різних обставин сучасники називали тогочасну писемну мову різними словами. Хіба можна уявити чи припустити, що володимирський єпископ Іпатій Потій вів полеміку з князем Острозьким або митрополитом Рогозою «простою мовою», а володимирські писарі в цей час справи до актових книг уписували якоюсь іншою — «руською мовою»? Годі переконувати, що в таких пам'ятках використовується однакова фонетика, лексика, фразеологія, словозміна, взагалі мова — староукраїнська у її західнополіському вияві.

Друга глава монографії «Исследование языка Литовского статута 1588 года» присвячена безпосередньо історії вивчення мови пам'ятки. Важливим і цілком умотивованим для лінгвістичного дослідження значної за розміром пам'ятки варто визнати висновок про обов'язковість дотримання однієї умови — відходу від нерідко практикованих «приблизних» характеристик, тобто вимірювання масштабу мовних фактів ремарками «часто трапляються», «масово вживаються» (с. 63). В. М'якишев у своєму дослідженні вагомість кожного мовного явища визначає на основі ретельних підрахунків, отриманих унаслідок суцільного опрацювання всього статутного тексту. Такий підхід має виключити недоречність, надуманість, притягнутість висновків, поширених при оцінці поліських (білорусько-українського суміжжя) текстів, коли кілька випадків «акання» ставали підставовими для віднесення пам'ятки до білоруськомовної або, навпаки, кілька випадків написання з *у* в новозакритому складі — до українськомовної.

У трьох розділах другої глави проаналізовано графічні, фонетичні та морфологічні особливості пам'ятки.

При першому осягненні тексту з погляду вживання літери **Ѹ** складається враження, ніби ця літера цілком довільно поплутується набірниками з *є*. Тобто, **Ѹ** = *є*. Справді, сумнівів немає, що повне переважання *є* на місці **ѣ* відображає мовну практику укладачів та набірників, які графемою **Ѹ** позначували звук дуже близький до [e]. Проте не можна залишати поза увагою факт переважання літери **Ѹ** під наголосом, а також у словах з двома історичними **ѣ*: здебільшого, під наголосом **Ѹ**, а в ненаголошеній позиції — *є*: в**Ѹ**чнє, розд**Ѹ**ле (2), м**Ѹ**сте (5), але поряд маємо: вєчн**Ѹ**, повет**Ѹ**, повет**Ѹ**хъ. Таке використання букви **Ѹ** типове для писарської практики канцелярій півночі України. Якщо подібні написання в кінці XVI ст. й пізніше можна пояснювати

впливом цього ж таки Статуту, який, поза сумнівом, був у кожній повітовій канцелярії, то не зовсім просто таку ятеву орфографію коментувати в актових книгах до появи третього (друкованого) Статуту, наприклад, у Луцькій 1561 р. чи Житомирській 1584 р.

Підтвердження власних спостережень В. М'якишева стосовно окремих графічних чи лінгвальних рис наскрізними підрахунками надзвичайно важливе. Це дозволило вченому спростувати вже сформовані певні стереотипи щодо деяких характеристик пам'ятки. Так, у статутознавстві утвердилася думка про непослідовність уживання в кодексі графем *ь* та *ѣ*. Зокрема, такі висновки робили як нелінгвісти, хоча знані дослідники пам'ятки (І. Лаппо), так і мовознавці (М. Закар'ян). Вибірковий аналіз окремих сторінок тексту Статуту, справді, може навести на подібну думку. Але це зовсім не відповідає реальному стану речей. Наскрізнний аналіз усього тексту дозволив дослідникові зробити висновок цілком протилежний: «Матеріал кодекса — возможно в отличие от большинства других «русскомовных» памятников — демонстрирует высокую меру функционального разграничения этих букв» (с. 81). Іноді подібні помилкові висновки (проаналізовано не весь текст, а частина) робили й відомі мовознавці (Ю. Карський), що призводило до абсолютно невиправданого потрактування певної особливості (а за нею і пам'ятки) як власне білоруської чи української. Так, Ю. Карський, аналізуючи графічні особливості білоруських стародруків, відзначав використання паєрка замість *ь* та *ѣ* в позиції поміж приголосними та в кінці слова характерною рисою білоруського напівуставу. Висновок зроблений білоруським мовознавцем разом і на основі аналізу кодексу Мамоничів. Наявна «типова» білоруська графічна риса, отже, і пам'ятка — білоруська. За підрахунками В. М'якишева в Статуті в цій позиції 1187 уживань паєрка, але 1160(!) припадає на слово *ар'тикуль* (с. 91). В інших словах знак вжито всього 22 рази. У тексті, де понад 133000 слів та словоформ. Так творяться наукові міфи. Реальний висновок знову ж таки має бути протилежний: за вживанням паєрка замість *ь* та *ѣ* у позиції поміж приголосними та в кінці слова Статут не можна зарахувати до типових білоруських стародруків.

Надзвичайно скрупульозно проаналізовані звукові особливості кодексу в розділі «Фонетика». Висновки В. М'якишева аргументовані й загалом переконливі, особливо у тих випадках, коли дослідник спирається передовсім на власні спостереження й підрахунки. Більшість фонетичних рис, які виділив дослідник для аналізу, прокоментовано вдало, зі знанням справи. Проте на деяких варто зупинитися докладніше. При аналізі «акання» треба відмовлятися від цілком помилкових прикладів, які з цим процесом жодним чином не пов'язані, а саме: *багатий, гаразд, монастир, помагати, ламати, виганяти* тощо, які з подивугідною послідовністю наводять славісти для характеристики зазначеного явища. Не уник такої хиби й В. М'якишев. Дієслова *виганяти, помагати, вызваляти, нарабляти, розмножати* не демон-

струють «акання» і з польським впливом у білоруській та українській мовах не пов'язані, а, напевно, відображають давнє праслов'янське чергування голосних у коренях дієслів, властиве чи не всім слов'янським мовам: *могти* — *помагати*, *гонити* — *ганяти*. Решта наведених дієслів, де наявність *a* зумовлена, на думку автора, впливом польської мови, *вызваляти*, *нарабляти*, *розмножати* також в українських діалектах — очевидний факт, пор. *намавляти* — *намовляти*; *промавляти* — *промовляти* ([6: 149, 232]. З традиційним написанням (не «аканням») слід пов'язувати *a* в дієслові *разумети*. Якщо такі приклади в пам'ятках середньоукраїнської доби потрактовувати як відображення «акання» чи польського впливу, то акаючими або такими, що зазнали польського впливу треба буде визнати всі українські діалекти в XV–XVII ст. Порівняймо, наприклад, у Герасима Смотрицького: зразумѣти, разумѣй, поклоняющихся [7: 22, 23, 26]. Хіба ці написання свідчать, що подолянин за місцем народження та острожанин за місцем проживання Г. Смотрицький акав?

Водночас, хоч сам автор у словах: *дарости*, *пазвати*, *насланець*, *старона*, *таго*, *корати*, *токовы* схильний убачати швидше описки, аніж відображення розмовної стихії, думаю, тут не варто цілком відхиляти білоруський живомовний вплив (с. 123).

Щодо висновку про особливості переходу *a* ('*a*) > *e*, зокрема, де йдеться про написання *стоєчи*, *личєчи* та ін., то, очевидно, не слід цю особливість пов'язувати з польськими дієприслівниками на *-єсу*, які ще вживалися поряд із формами на *-ає* (с. 129). Це цілковито поліські діалектні утворення. Чомусь, на жаль, В. М'якишев покликається лише на білоруських лінгвістів (О. Булику, А. Журавського, І. Крамка), обмежуючи в такий спосіб ареал поширення цього явища півднем Білорусі (с. 129). Варто було б зважити й на те, що подібні дієприслівникові форми властиві більшості північноукраїнських говірок. Незрозумілим виглядає й твердження автора, який так пояснює перехід *e* > *o* після *p* в числівникових формах *трех* — *трох*: «А вот равенние на звучание украинских диалектных образцов [тр'ох, тр'ома], как известно, удержавших «перед [o] з етимологичного [e] та секундарного [e] з [ь] м'якість [r']», вряд ли могло оказаться заметным» (с. 135). Покликаючись на академічне українське видання «Історія української мови. Фонетика», В. М'якишев підтверджує лише факт, що в південноукраїнських діалектах згадані відмінкові форми квантитатива *три* є характерними і стали літературною нормою. Однак більшість говірок північноукраїнського наріччя характеризується саме вимовою з твердим [r]. Справді, «равнения» на звучання українських південних говорів у Статуті не було, але цілком очевидним таке «равнение» могло бути на твердоері північноукраїнські говори.

Іноді складається враження, що аналіз мовних рис кодексу В. М'якишевим дещо запрограмований на висновки про очевидну білоруськість пам'ятки. Параграф «Отождествление ѣ с е» починається з покликання на працю І. Білодіда, Г. Іжакевич, З. Франко

«Взаимосвязи между украинским и другими славянскими языками»: «Произношение старого **ѣ** как *ε*, являясь одной из главных фонетических особенностей, отличающих белорусский язык от украинского, отражается в «рускомовных» памятниках письменности уже с XIV–XV вв.» Далі В. М'якишев стверджує, що статутівий матеріал в усьому відповідає старобілоруській нормі (с. 136). Знову ж таки, для частини українського мовного простору (а властиво південної) ця ознака (**ѣ** = *и*) характерна, але зовсім невластива для української півночі. Ніде на Поліссі **ѣ** не вимовляється як [i]. Переважає рефлекс закритого [ɛ] або звука неоднорідної артикуляції [ɛ̞]. Тому очевидним для дослідників пам'яток з півночі України (Луцьк, Володимир, Житомир, Овруч, Київ, Чернігів) є факт або цілковитої відсутності літери **ѣ**, або її поплутування з *ε*. Наведена В. М'якишевим ятева рефлексія Статуту 1588 року пов'язана, наприклад, з такою ж у Луцьких, Володимирських, Житомирських, Овруцьких, Київських актових книгах. Причому деякі з них створені ще задовго до видання Статуту. Зауважимо, що прикладів «нового **ѣ**» у північних українських пам'ятках взагалі обмаль. Так, у двох житомирських книгах за 1590 та 1635 рр. ми виявили 2 очевидні випадки: *мѣдъ*, *сѣмь*. У Статуті 1588 р. — 14 (с. 136). Виходить, що на основі винятково української особливості — наявності «нового **ѣ**» — Статут 1588 року можна зарахувати до українських?! Для українських істориків мови це — нонсенс, але чому подібні розмірковування допускають інші славісти? Дослідники староукраїнських та старобілоруських текстів мають усвідомити, що відсутність у текстах XV–XVII ст. літери **ѣ** або її сплутування з *ε* однозначно вказує на проблематичність її написання вихідцем з півдня України (Галичини, Поділля, Буковини, Наддніпрянщини), але ніяк не виключає факту появи такого тексту в Житомирі, Києві чи Луцьку.

Важко сказати, що хоче підтвердити В. М'якишев, аналізуючи словозміну кодексу, коли відзначає: «А вот такая характерная для РМ черта, как замена книжно-славянских *мати*, *дъити* местными новообразованиями *матка*, *дочка*, текстом кодекса подтверждается» (с. 200). Аргументом-ілюстрацією для автора тут служить автореферат дисертації Д. Павелец «Основные тенденции развития и взаимодействия белорусского и книжно-славянского языков XVI–XVII вв. (на материале грамматик Л. Зизания, М. Смотрицкого и И. Ужевича)». Що має на увазі автор під «местными новообразованиями»? Ідеться про подільські — за місцем народження М. Смотрицького, галицькі — за місцем народження Л. Зизанія, волинські — за місцем народження І. Ужевича? Невже ці троє українців, пишучи свої граматики, думали про те, як в ілюстративному матеріалі відобразити саме білоруську мовну стихію? В. М'якишев, визначивши наперед білоруську мовну основу Статуту, мав би добирати й відповідні аргументи. Але як можна (і навіть) підтверджувати білоруські «местные новообразования» прикладами з творів українських авторів?

Непросто погодитися і з висновком В. М'якишева про поплутування в кодексі графем *ы* — *и*, що стало наслідком будь-яких причин, тільки не впливу розмовної поліської стихії. Мабуть, все-таки природніше й логічніше припустити, що написання *господыня*, *тытуль*, *артыкуль*, *едыны*¹, *стырта* відображають мовлення жителів півдня Білорусі та півночі України, тобто поліщуків, а не напружувати уяву і припускати, що «совершенно особняком следует рассматривать примеры вариативности использования *и* // *ы* после *д* и *т* в заимствованиях из польского или посредством польского. Вследствие того, что в старобелорусском языке мягкие *д*, *т* переходили в *дз*, *ц*, при передаче иностранных слов с сочетаниями *-ди-*, *-ти-* приходилось употреблять твердые» (с. 140). Допустимо, що білоруси так страждали з передаванням *-ди-*, *-ти-*, оскільки не знали, як написати *дз*, *ц*. Але ж українці, зокрема й поліщуки, таку вимову запровадили мало не від розпаду Київської Русі. Якщо у явних запозиченнях *дыкнитарство*, *тытуль*, *артыкуль* якимось можна обґрунтувати вплив польської мови, то як такий коментар можна застосувати до *едыны*¹, *господыня*, *стырта*, які в українську мову, як, очевидно, і в білоруську, потрапили явно не через польську (лексема *стырта* в українських пам'ятках засвідчена від 1444 р. [8 II: 387]; щодо лексеми *господын*, *господыня*, то самі польські етимологи пов'язують появу в польській мові слова *hospodyn* після XV ст. якраз із української або чеської [9: 461]). Написання в статуті слів з явищем конвергенції ^u_i > *и* *едыны*¹, *господыня*, *стырта*, як і численних випадків сплутування *ы* — *и* після *р*, найкраще пояснюється саме впливом поліської (південнобілоруської та північноукраїнської) розмовної стихії.

Належно проаналізовано явища в підсистемі консонантизму пам'ятки.

Висновки В. М'якишева щодо ствердіння *шиплячих* та *р* у Статуті цілком схожі з нашими спостереженнями над цими процесами в поліських пам'ятках, зрештою, це й підтверджує дослідник у параграфі «Отвердение *шиплящих*» (с. 149).

Подивугідним видається, наприклад, дотримання упорядниками й набірниками «правила» послідовного (майже безвиняткового) вживання прийменника та префікса *з* (*с*) залежно від звучності наступного приголосного, де навіть винятки від уніфікованої практики носять системний характер: *зь* ставиться перед *с*- та *ш*- для запобігання злиттю звуків при читанні статей Статуту вголос (с. 175).

Узагалі з усіх виділених параграфів аналізу приголосних у Статуті відзначимо єдину рису, яка невідома нам із практики дослідження звукових особливостей поліських текстів: вставне *в*, як то виділяє дослідник у слові *наука* — «вставка реалізується на белорусской языковой почве» (с. 183), з чим не погодитися годі.

Цікаві спостереження дослідника і в ділянці аналізу словозміни кодексу. Зокрема в параграфі «Родительный падеж», де йдеться про варіативність форм *двору* — *двора*, В. М'якишев робить таке узагаль-

нення: «Примечательно, что в двух парах — наиболее важных для юридического текста — противопоставление грамматических вариантов несет в себе смысловоразличающие свойства. Так, все тринадцать употреблений словоформы *двору* ...относятся к двору великокняжескому, тогда как вариант *двора* выражает это значение лишь в шести примерах, а более «приземленную» семантику 'двор; усадьба' — в семнадцати» (с. 204). Це стосується й словоформ *суда* — *суду*.

Аналізуючи множинні форми прикметників у Н. відм., В. М'якишев диференціює знову ж таки на українські, що успадкували флексію *-ьи / -ии*, та білоруські *-ье / -ие* відповідно. Хоч і покликається автор на академічне видання «Історія української мови. Морфологія», все ж там не йдеться про те, що весь український мовний простір характеризується лише такими прикметниковими закінченнями. Так, закінчення *-ьи / -ии* властиві для південноукраїнських пам'яток, але не для північноукраїнських, де й дотепер флексія *-ийе / -ийе* абсолютно закономірна: [*зелен'ийе, си'н'ийе*]. Чому статутіві словоформи *воденые, железные, злые, новые, покутные* та ін. у XVI ст. не можуть відображати поліську вимову?

Грунтовно й ретельно висвітлено в розділі «Морфологія» особливості вживання в кодексі дієслівних форм. Цей параграф є чи не найбільший у монографії, обсяг — 45 сторінок. Не пропущено жодної форми — як дієвідмінуваної, так і неозначеної. Найактивніше в Статуті вживані інфінітиви, що зумовлено характером пам'ятки. Шкода, що окрім підрахунків варіантних форм на *-ти* та *-ть*, де співвідношення 20 : 1, що становить близько 300 уживань на *-ть* (с. 336), автор не акцентує увагу на впливові діалектної стихії. Якщо білоруську фіналь *-ць* (*братць*) потрібно якось уявляти за статутівим написанням інфінітива *брать*, то поліську зовсім ні, бо вона очевидна. Проте В. М'якишев цитує А. Журавського, мабуть, розділяючи висновок білоруського мовознавця, що «ў сiстэме дзеяслова (...) зусiм незначна адлюстравалiся дыялектныя адрозненнi» (с. 338). Щоправда, на 270 сторінці в цитованій колективній монографії «Мова беларускай пiсьменнасцi XIV–XVIII ст ст.» (Мiнск, 1988) такої цитати нема.

Отже, своїм дослідженням «Язык Литовского Статута 1588 года» В. М'якишев суттєво доповнив, поглибив і збагатив статутознавство. Наразі це, безперечно, найгрунтовніша лінгвістична праця про мову Статуту ВКЛ 1588 року. Запропонований аналіз із наскрізною вибіркою всіх слів та словоформ має стати в подальшому для студій подібних пам'яток своєрідним зразком. Звичайно, не всі висновки автора можуть поділяти дослідники. Не поділяємо прикінцевого висновку В. М'якишева й ми: «Практически все отраженные правовым текстом явления имеют в XVI веке общий западнорусский характер, не соотносятся с определенным регионом. Эта особенность статутного языка, в целом подтверждающего старобелорусскую природу РМ, дает весомые основания говорить о койне, причем «аргументы» кодекса в этой связи оказываются куда более солидными,

чем, скажем, актової «мовної» письменності» (с. 349). Левова частина проаналізованих лінгвальних рис цілком «уписується» в поліський (північноукраїнський та південнобілоруський) мовний простір. Явні відхилення в білоруський та південноукраїнський бік — поодинокі: кілька випадків «акання», вживання слова *наука*; випадки нового «Ѣ». У контексті сказаного логічним видається нам припущення, що наближали й, власне, народили три Литовські Статути саме в такому мовному їх вияві поліські (північноукраїнські та південнобілоруські) канцелярії. Поліська мовна основа руської мови й створює в багатьох мовознавців враження її надрегіональності. І то природно, адже поліська розмовна стихія майже не вплинула на формування нової ні української, ні білоруської літературних мов, буйно розквітнувши саме в XV—XVI століттях.

1. Каталог стародруків Центрального державного історичного архіву у м. Києві. — К., 1999.
2. Енциклопедія українознавства. В ?? тт. — Перевидання в Україні. — Львів, 1994. — Т.4.
3. Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы. / У.В. Анічэнка, П.В. Вяхроў, А. Жураўскі, Я.М. Рамановіч. — Мінск, 1961.
4. Славянская энциклопедия. Киевская Русь-Московия. В 2 тт. / Автор-составитель Богуславский В.В. — М., 2002.
5. Статути Великого князівства Литовського. В 3 тт. Т. I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса, 2002.
6. Руско-німецкий словарь [уложив Омелян Попович] — Чернівці, 1904.
7. *Герасим Смотрицький*. Ключ царства небесного. / Підгот до вид. В. Мойсієнко, В. Німчук. — Житомир, 2005.
8. Словник української мови XIV—XV ст. — Львів, 1978. —Т. 2.
9. *Andrzej Bańkowski*. Etymologiczny słownik języka polskiego. — Warszawa: PWN, 2000. — Т. 2. L-P.

Viktor Moysiienko (Zhytomyr)

THE MOST IMPORTANT BOOK OF THE GREAT LITHUANIAN KINGDOM
Book review on: Vladimir Miakishev. Yazyk Litovskogo Statuta 1588 goda. — Kraków, 2008. — 717 s.